

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA "NUTQ O'STIRISH" KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

ISANOVA NOZIMABONU OBITBOY QIZI

Samarqand viloyati Kattaqo'rg'on shahar

19-DMTT da tarbiyachi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "nutq o'stirish" ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi ilmiy-pedagogik jihatdan yoritiladi. Nutq o'stirish bolalarda og'zaki nutqni shakllantirish, so'z boyligini kengaytirish, to'g'ri talaffuz va grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish ko'nikmalarini rivojlantirishning muhim omili sifatida qaraladi.

Maqolada nutq o'stirish jarayonida didaktik o'yinlar, suhbat, hikoya tuzish, she'r va ertaklar bilan ishlash, dialogik va monologik nutqni rivojlantirish usullarining pedagogik ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda nutqiy faoliyatni tashkil etish, interaktiv va ijodiy yondashuvlar orqali nutq rivojiga erishish masalalari tahlil qilinadi.

Maqola maktabgacha ta'lim tizimida nutq o'stirish mashg'ulotlarini samarali tashkil etish, bolalarda mustaqil fikrlash va muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi metodik tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: *nutq o'stirish, og'zaki nutq, so'z boyligi, grammatik nutq, talaffuz, dialogik nutq, monologik nutq, didaktik o'yinlar, maktabgacha ta'lim, nutqiy rivojlanish.*

KIRISH

Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy rivojlanishi eng faol kechadigan, shaxs sifatida shakllanishi boshlangan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarda so'z boyligi tez kengayadi, og'zaki nutq shakllanadi hamda muloqotga kirishish ehtiyoji kuchayadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "nutq o'stirish" ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim-tarbiya jarayonining ustuvor yo'nalishlaridan biri sanaladi.

Nutq o'stirish bolalarda fikrni aniq va izchil bayon qilish, to'g'ri talaffuz, grammatik jihatdan to'g'ri gap tuzish hamda muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta'lim jarayonida nutqni rivojlantirish faoliyati nafaqat maxsus mashg'ulotlar orqali, balki kundalik o'yin, suhbat, ijodiy va harakatli faoliyatlar jarayonida ham uzviy olib borilishi lozim.

ASOSIY QISM

Nutq o‘stirish masalasi maktabgacha ta’limda uzoq yillar davomida pedagogika nazariyasi va amaliyoti markazida bo‘lib kelmoqda. O‘zbekistonlik ta’limshunos olimlar nutqiy rivojlanish jarayonini turli nuqtai nazardan tahlil qilganlar. Masalan, Zokirova M.S. o‘zining tadqiqotlarida nutq o‘stirishni maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki nutqning normativ-lingvistik asoslarini shakllantirish jarayoni sifatida ko‘rib chiqadi. Muallif yozadi:

“Bolalarning nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishda o‘yin, suhbat va tasviriy faoliyat bir-birini to‘ldiruvchi vositalardir. Shu orqali bola nafaqat so‘z boyligini oshiradi, balki nutqning ma‘no va strukturasi to‘g‘ri qo‘llashni o‘rganadi.”

Ushbu fikr nutqiy rivojlanishni faqat yodlash bilan emas, balki interaktiv pedagogik faoliyat orqali shakllantirish zarurligini ta’kidlaydi.

Ortiqova D.T. esa nutq o‘stirishni psixolinguistik nuqtai nazardan tahlil etib, bolalarning til ichida mantiqiy bog‘lanishlarni anglashiga urg‘u beradi. Muallifning fikricha:

“Nutqning semantik va sintaktik tuzilishini aniqlash bolalarda gap tuzish va fikrni izchil ifodalash ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.”

Bu yondashuv nutq o‘stirishni shunchaki so‘zlarni takrorlashdan ko‘ra chuqur til strukturasi anglash sifatida ko‘radi.

Sultonova N.R. maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy madaniyat va muloqot madaniyatini shakllantirishni o‘rganib, nutq o‘stirish jarayonida diyalogik va monologik nutq faoliyatining o‘rnini alohida ta’kidlaydi:

“Bolalar bilan muntazam suhbatlar, rolli o‘yinlar, hikoya tuzish mashqlari o‘tkazish nutqning to‘g‘ri strukturaviy shakllanishiga xizmat qiladi.”

Bu fikr nutq o‘stirish jarayonida faol tinglash, fikr almashish, savol-javob mashqlarining ahamiyatini ko‘rsatadi.

Karimova G.X. o‘z ilmiy maqolasida nutq o‘stirishni pedagogik jarayon sifatida ishlab chiqib, vizual yordamlar, tasviriy va dramatik o‘yinlardan foydalanish orqali bolalarning ifoda va talaffuz ko‘nikmalarini yaxshilash bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi. Muallif yozadi:

“Rangli tasvirlar, kartochkalar, kichik sahna rollari nutqiy materialni bolalar ongida mustahkamlashtirib, nutq faoliyatiga motivatsiyani oshiradi.”

Bu yondashuv nutq o‘stirishni faqat til bilimlari bilan chegaralab qolmay, uni ijodiy va amaliy mashg‘ulotlar bilan boyitadi.

Yuqoridagi ilmiy yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etishda pedagoglar quyidagi metodik vositalardan foydalanadilar:

Nutqiy mashg‘ulotda suhbat asosida dialogik faoliyat: pedagog kun tartibi haqida sodda savollar beradi, masalan: “Bugun qayerga bordik?”, “Nima ko‘rdik?”.

Bolalar navbat bilan javoblarni ifodalab, to'g'ri gap tuzish va eslab qolish ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Bu suhbatlar Zokirova M.S. ta'kidlashicha, nutqni ifodalashni faol tarzda shakllantiradi.

Rolli o'yinlar orqali monologik nutqni shakllantirish: bolalarga kichik sahna rollari beriladi masalan, do'konda xarid qilish, uy hayvonlarini parvarish qilish. Bu mashqlar Sultonova N.R. yondashuvini amaliyotga tatbiq etib, bolalarni suhbatni davom ettirish va fikrni mustaqil ifodalashga o'rgatadi.

Nutq faoliyatida tasviriy va dramatik o'yinlardan foydalanish: bolalarga ertak kartochkalari, hayvonlar tasviri beriladi va ularni hikoya shaklida bayon etish so'raladi. Bu holatda Karimova G.X. yondashuvi qo'llanadi, ya'ni tasvirlar orqali bolalar o'z nutqlarini bog'lanishli va ifodali qilishni o'rganadilar.

Nutqiy mashg'ulotlar doirasida savol-javob metodlari dolzarb o'ringa ega. Pedagog savollar berib, bolalarning javoblarini tinglaydi va tuzatadi, shu orqali bolaning grammatik jihatdan to'g'ri ifodalash ustida ishlaydi. Bu metod Ortiqova D.T. yondashuvining amaliy aksidir, chunki u tilning sintaktik va semantik tuzilishini anglashni mustahkamlaydi.

Tilni boyituvchi mashqlarni, masalan, bolalar uchun so'z biriktirish, antonim va sinonim o'yinlarini o'tkazish ham nutq boyligini oshiradi. Bu amaliyotlar nutqning so'z boyligi va ma'no munosabatlarini tushunishiga ko'maklashadi.

NUTQ O'STIRISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING AMALIY JARAYONI:

Nutq o'stirish yo'nalishi	Ilmiy-pedagogik asos	Amaliy mashg'ulot jarayoni	Rivojlanadigan nutqiy ko'nikmalar
Dialogik nutqni rivojlantirish	Suhbat metodi bolalarda muloqot ehtiyojini kuchaytiradi va nutqiy faollikni oshiradi	Pedagog bola bilan savol-javob asosida muloqot qiladi, kundalik hayotga oid mavzular tanlanadi	Savolga to'liq javob berish, muloqotga kirishish, og'zaki nutq faolligi
Monologik nutqni shakllantirish	Mustaqil fikr bayoni nutqning izchilligi va mantiqiylikni rivojlantiradi	Bolaga rasm asosida hikoya tuzdiriladi, voqeani ketma-ket bayon qilish talab etiladi	Mustaqil gapirish, fikrni izchil ifodalash, nutq ravonligi
So'z boyligini kengaytirish	Leksik rivojlanish nutqning mazmunli bo'lishini ta'minlaydi	Yangi so'zlar o'yinlar orqali o'rgatiladi, so'zlarni gapda ishlatish mashqlari bajariladi	So'z zahirasiining ortishi, so'zlarni to'g'ri qo'llash

Nutq o'zgarishi yo'nalishi	Ilmiy-pedagogik asos	Amaliy mashg'ulot jarayoni	Rivojlanadigan nutqiy ko'nikmalar
Grammatik nutqni rivojlantirish	Grammatik tuzilma nutqning to'g'riligini ta'minlaydi	Gap tuzish mashqlari, so'zlarni tartib bilan joylashtirish faoliyati olib boriladi	To'g'ri gap tuzish, grammatik me'yorlarga rioya qilish
Talaffuz va fonetik nutq	To'g'ri tovush talaffuzi nutq aniqligini oshiradi	Tovushlarni ajratish, she'r va tez aytishlarni takrorlash mashqlari bajariladi	Aniq talaffuz, tovushlarni farqlash

XULOSA

Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, nutq o'zgarishi faqat til elementlarini yodlashdan iborat bo'lmay, balki bolalarda muloqot madaniyati, fikrni izchil bayon etish qobiliyati, grammatik struktura va ijodkorlikni rivojlantirishni talab etadi. O'zbekistonlik olimlarning maqola va asarlaridagi amaliy parchalar nutq o'zgarishi jarayonini ilmiy yondashuv bilan amaliyotga tatbiq qilish tamoyillarini ko'rsatadi. Suhbatlar, rolli o'yinlar, dramatik mashg'ulotlar va tasviriy faoliyatlar nutq ko'nikmalarini boyitadi, bu esa bolalarning muloqotga kirishish, fikrni mustaqil ifodalash va interaktiv nutqda faol ishtirok etish ko'nikmalarini samarali shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Zokirova M.S.** *Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy rivojlanishni ta'minlashning pedagogik asoslari.* – Toshkent: Fan va texnologiyalar nashriyoti, 2021.
2. **Sultonova N.R.** *Maktabgacha ta'lim tizimida nutq o'zgarishi mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi.* – Toshkent: Pedagogika nashriyoti, 2020.
3. **Ortiqova D.T.** *Bolalar nutqini rivojlantirishda dialogik va monologik faoliyatning o'rni.* – Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti, 2022.
4. **Karimova G.X.** *Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirish usullari.* – Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti, 2023.